

МАРКО ВОВЧОК

КАРМЕЛЮК

— I —

НЕВІЛЬНИЧКА

(ДВА ОПОВІДАНЯ).

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

МАРКО ВОВЧОК

КАРМЕЛЮК

— I —

НЕВІЛЬНИЧКА

(ДВА ОПОВІДАНЯ)

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

КАРМЕЛЮК

КАРМЕЛЮК

I.

Хто бував на Україні? Хто знає Україну? Хто бував і знає, той нехай згадає, а хто не бував і не знає, той нехай собі уявить, що там скрізь білі хати у вишневих садках і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвить і усі соловейки защебечуть. Скільки соловейків тоді щебече — і почислити, здається, не можна!...

Одного разу, у дорозі, лучило ся мені зачночувати на селі, у маленькій такій хатці, у вишневім садочку. Приїхали ми пізно ввечер і зараз спати полягали. На селі хутенько, як сонечко закотилось, помовкли голоси і рух всякий завмер. Усе кругом дуже тихо було; чути тільки — як шелестить листе коло віконечка, як вода журчить річкою коло млина, та десь недалечко хтось потихесенько дитину колисав — і очі стулялися. І вже почало снити і марити, що бистра річка, що як минали — в очі блиснула, приливає все близше і близше що дерева ростуть і шелестять не під віконечком, а над саміською головкою і дитина небачено колисана узяла на себе лик (вигляд) прудкого, змореного хлопчика, а та, що його колисала — вигляд молодої, ставної задумливої

козачки — коли під віконечком соловейко у вишнях свиснув, трохи віддалік — другий, третій і вже не знаю, кілько їх почало посвистувати, наче б вони перегукувались.

Перегукувались, — перегукувались, та потім як всі разом у купі защебетали, все поглушили: ні шелесту листя, ні журчіння води, ані колисання — і ввесь сон відігнали, всю дрімоту й мару. Що замкнеш очі, то щебетанє, здається, голоснійше розкочується, та істнійше. Втома томить все гірше, сон все хилить міцнійше, та ні втома томяща, ані сон міцний не перемогли сього щебетання.

Лучше вже, думаю, встати та сісти посидіти коло віконечка. Вузеньку вуличку як зараз бачу поперед собою і біленькі хатки з темними віконечками, через низькі ліси вишень в білих сяючих квітах. Непевне світло місяця-молодика серпового, зорі меркаючі і як зараз чую, як буле свіжко, паухочо й тепло... А щебетанє греміло й розкочувало ся до самого світу — так таки і не дали соловейки спати до ранку божого.

Ось така то колись була деревня (село) на Україні. Невеличка була: усього хаток з двайцять і не багаті люди жили там.

В одній хатці, що на краю стояла, від поля, жила вдова, а у вдови був син, — дитина, єдина і звали того сина Іван, а на прізвище — Кармель. Смільчака такого, гарного і розумного, як сей хлопчик удав ся, пошукати по цілім широкім світі, та ще в день, при ясному сонцеві, та ще з свічкою пламенистою. Най-

глибші річкові пороги й кручі перепливати, в самісінські пущі лісові забиратись, на височезні дерева вилазити, у самі пропастні яри спускати ся, — то йому було все одно, що вам або нам водиці напити ся. Також, куда його післати, то знайде дорогу; за що візьметь ся, всьому кінець доведе.

А вже як товариш попросить чого, то він здається, з під землі дістане, а не відмовить. А коли бідолаха який убогий йому вклониться, то він, здається, головононькою своєю наложить, а вже вдоволить. Голод, холод, усяку біду й начасті він готовий приняти для іншого.

Що більший виростав той хлопчик, то він красшав та лучшав і отсе він ріс-ріс і виріс і як уступив він у вісімнайцятій рік, таким він зробився красунем не вимовленим, неописаним, що хто його у перше стрічав, то й стане перед ним і оніміє й потім ніколи вже не міг забути його облича красного. А мати, та з роду не змогла споглянути на него без усміху й без поцілунку.

Жили вони так само, як і всі люди на селі, — трохи заможнійше від одних, трохи біднійше від других. Тілько разом сковалось лихо, біда прийшла на молодого Кармеля: що день у Бога, що години, Кармель все смутнійший та смутнійший, а що за смуток такий, за ким і за чим — ніхто не знає — ані мати, ні товариші, ні чужі люди. Перше між товариством його голос чутнійший від усіх, сміх дзвінкійший від усіх, а тепер сміх його не розносить

ся і голос його ледви почуєш, та його самого майже не видно стало, хиба випадком стрінеться та зійдесть ся з товариством блідий та мовчущий.

Що, було, ввечер по роботі з товаришами походити, поговорити, то тепер він все хоче куди небудь від усіх заховатись, — до гаю, або в поле, чи в степ далеко сам утікає.

Мати не прибере, що її робити, як її бути, зовсім стара ізнудила ся. Вже як вона собі голову мутила й журила, чи не хоче він того, іншого, пятого, десятого, соторого — всього, що тільки-б її сила та воля йому дати, — ні, він нічого не жадає! З боку дивували ся люди, що се таке з ним поробило ся. Почали люди обсужувати та розбирати, й пішла чутка така, що се з того часу йому стало ся, як він почав по чужих селах їздити та з чужими людьми знаться, і думали, що може, подруживсь він із яким недобрим чоловіком тай смутить ся й мутить ся. Як тільки почула се його мати, зараз стала питати його: — Ти туди й туди їзиши, сину (а він їздив по сільських ярмарках, по хуторах, по селах й містах із житом, із всяким зерном, овочами, і плодами, — своє власне, що було на продаж продавати і також людське, часом наймавсь, возив і було йому найлюбше оттак де небудь поїхати), — яких ти там людий бачиш?

— Яких же я людий бачу? — відказує Кармель, — богатих та убогих....

— З якими ти людьми, сину, пристаєш? — питає мати.

— Мої друзі — убогі бідолахи, — говорить Кармель, — от мої друзі!

Ну, мати вже зараз думає, що його хто не будь з богачів обидив, або скривдив, а зараз випитує:

— Мое ти серденько миле, хто-ж се тебе обидив, хто скривдив, — кажи мені!

І вже обіймає його й до серця пригортає, — дожидає тільки, щоб він їй поскарживсь, а вона тут його й пожалує, й попестить і покохає. Та він нічого не казав, — тільки подививсь на неї. Мати ще гірше трівожить ся та непокоїть ся і вже не знати, що думає й собі уявляє, як там обидили і скривдили її сина і все „кажи” та „кажи” вговорює його та благає.

— Ні, — говорить Кармель, — мене не обижали і не кривдили мене.

— Та чи так, мій голубчику, срібло мое, золото мое? Чи справді, не обижали?

— Ні, справді, не обиджали — говорить Кармель.

— То чому-ж ти такий в мене зробивсь? за чим сумуєш? Що бракує тобі?

Тоді й каже Кармель мамі:

— Скрізь — каже — скрізь, де я не пійду, де не поїду, скрізь бачу убогих людей, бідаків зарібників. От що мою душу розриває, от що мое серце розшарпую!

Мати почала його вговорювати та тішити, як могла: — Так вже ведеться, бач з родувіку, та так, мабуть, судилося, та нічого вже, здається, робити, — тішила і вговорювала, як уміла, а де слів не вистарчало, то вона замість їх ні-

женем та пестінем доповняла. Тільки що Кармель нічим не потішається, нічим не успокоюється.

Одного вечера — чудовий такий був вечер весняний, що сама веснянка на думку наверталась — одного вечера вдова Кармелиха прилягла у своїй хатці й лежучи думала та говорила, що то за біда така з її Івасем. Сонечко вже закотилося і зорі меркали в хатне віконце, здалека заносили дівочі голоси — співали веснянку, ледви пахли квітки, що не зовсім ще розцвіли ся, соловейки тільки ще свое щебетані юнацтво наладжували, — як почула она тихий хід, двері хатні відчинилися й увійшов Кармель в хату, оглянувшись по хаті, а не зобачивши ненічки, сів коло віконця.

Може то від непевного світла вечірнього здалося їй, що він страх блідий й змучений і серце в неї так стиснулось тісно й так жалко їй стало свого коханого дитяти, що й голосу не найшло ся слова вимовити до него. Мовчки й нишком-тихенько вона лежала й на него дивила ся, а він дививсь у віконце, дививсь і заспівав... Ах, що то яка пісня була. Смутна та сумна, з повного та широго серця виходила!..

Ой йдуть мої дні за днями,
Часи за часами,
А я щастя не зазнаю,
Горе мені з вами!

Нешасливим уродив ся,
Нешасливим згину, —

Мене мати породила
В нещасну годину.

І здаєть ся, молодому
Нічого журить ся,
А прийд'єть ся молодому
З туги утопить ся!

Болить моя головонька,
Оченьками мружу;
Сам не знаю, не відаю,
За чим же я тужу!

Вбогі люди, вбогі люди!
Скрізь вас, всюди бачу;
Як згадаю вашу муку,
Сам нераз заплачу.

Весно моя, весняночко,
Усім несеш дари,
Тільки мені безщасному
Жадної відради.

Скрізь дивлять ся тії очі,
Щоб звернуть від муки;
Скрізь, усюди потомлені
Простягають руки:

Із-за квіту пахучого,
Як сонце злотить ся,
З-за дерева веселого,
Як місяць яснить ся.

В день і вночі і ввечері
І всяку годину!...
Я-ж не маю порадоньки, —
Я від журби згину!

Проспівав він тай замовкі і тоді ледви схаменула ся стара мати, ѿ каже:

— Кармелю! Де, в кого ти навчив ся такої пісні?

Кармель здрігнув ся, пізнавши голос — пізвав неньку і відказав:

— Сама ся пісня в мене склалась.

І вже які він пісні складав і як їх співав, Господи, мицій Боже! Чарівничі се були чисто пісні! Іншому трафило ся підслухати, як він співав і де що переняти — тілько що не на веселі радощі сї пісні були складені — і хто їх переняв, хто почув, кождий голову склонить і задумається...

II.

Одного разу поїхав Кармель в чуже село, верств з двайцять немірених, до млина. Рано — раненько він виїхав і довго їхав все полем. Ранок був ясний і теплий. Поле зеленілось, як оксаміт зелений, росиночки блищають, сонечко сходило, жайворонки співали в високості; по нічнім дощичку порох ледви знімався над шляхом, свіжість така округи ѹ широта ѹ благодать, що не надихаєш ся... Він ъвсе їхав та співав. То тихесенько співав, про себе, то знову голосно, на все поле пісня розносилася його.

Тай сим ранком ясненьким, веселим ранком усе таки про те саме співало ся в його сумній пісні, — все просило ся ради, спокою, вияви, все, мабуть, тіж самі постаті убогі й скривджені уявляли ся, як очима перебігав він квітущі поля округи. Вже великий гай йому на дорозі і шлях пішов тим гаєм.. Величезні, столітні, дуби стоять, не шумлять й не шелестять, а поміж ними процвітають калинові кущі, процвітає рожа гаєва, а при самій землі росте трава густо й всяке зілє.

Кармель їде гаєм і співає, коли бачить — недалеко від шляху молода дівчина зриває зілє й плаче гіркими слізьми. І у такій вона тузі була й у такому смутку, що ледво чи оглянула ся, почувши його пісню. А Кармель в одній хвилині як її зобачив, скочив з воза й опинився коло дівчини.

— Добрий день! — каже їй.

— Добрий день! — відказала дівчина, глянула на него смутивними очима і зникли слози її: з роду-віку ще вона не бачила, не смикала такого гарного, який стояв перед нею. І не чує вона, що він її питает:

— Чого ти, дівчино, плачеш?

— А він дожидає її слова відповіди і глядячи на дівчину, очима-б випив, як би міг — і бачить він, що се убога й гірка дівчина: її білі плечі просвічують крізь плохеньку сорочку, спідниця на ній вицвила й уся в латках; на молодім личку нема румянцю; усточки рожеві не мають звичаю всміхатись, хороші очі впали й смутні і слози по щоках як зупинились, по-

бачивши його, так краплями й дрожать. У руках дівчина держала зілє зібране.

— Чого ти, дівчино, плачеш? — спитав знов Кармель і тоді дівчина дочула його питане, та хоч дочула, вона нічого не відказала, перестала дивитись на него, а утопила очі у гаєву гущу.

— Чия ти, дівчино? Де живеш? — питає Кармель.

— Я наймичка з Ланів, служу там у хазяїв, у Книшів — відказала йому дівчина.

— Лихі, мабуть, люди сії Книші? — каже Кармель.

Дівчина на се не відказала, почала зривати та збирати зілє.

Кармель також, поруч з нею йдучи, зілє зриває та дівчині подає, а дівчина бере, — і все Кармель питає її про жите та про бутє. Та як став він говорити, як важко в чужих людий жити, та як сумно, почала тоді дівчина знов сильно й гірко плакати. Так сльози й ллють ся, так й котять ся по личенку біленському. А Кармелю так жаль дівчину, що хоч вмирати лягти!

— Не плач, не плач! — говорить він до неї.

— Як же не плакати мені? — відказала дівчина, — сами сльози ллють ся!

І довго лили ся сльози перед Кармелем, наче солодко їй було перед ним своє горе виплакати.

Потім дівчина каже:

— Час мені до дому; хазяйка з зілем дождає!

Дві слізки остатні скотили ся, рожеві устонька всміхнули ся любо та смутно, хороші очі глянули ясно та щиро.

А Кармелю з нею прощати ся все одно, що ніж острий в серце. Просить він дівчину:

— Сідай, дівчино, на мій віз, я підвезу тебе до Ланів: мені по дорозі!

Зирк! А віз його далеко — воли звернули на бік і пасуть ся. Кинувсь Кarmель, вивів волів на шлях, посадив дівчину на віз, сам сів коло неї й поїхали.

Їдуть, мовчать та думають; їдуть зеленим гаєм. Вони разом наче опинили ся в якімсь божім раю, в якімсь непевнім щастечку: на лиці живцем румянець зарумянів, уста з легка розтулили ся, немов серце міцнійше беть ся. І здавало ся їм, що доїхали вони до села хутенько, так як би птах легокорилій перепухнув. Ось кінець гаю, видко у бік село Лани, велике, богате село, панський будинок з білого каміння стоїть, немов палац над всім селом, на узгірячку, округи його квітники рябі, алеї темні... Пишний се був будинок і вкинув ся Кarmelеви в вічи своєю пишнотою. Якась наче хмара темна повила його обличе гарне. Ясні очі дівочі дивили ся на Karmеля і у той самий черк і собі посмутили ся й тихий голос поспитав його:

— Чи ви знаєте сей будинок?

— У перше бачу, — відказав Karmель, — та богато і бачив вже таких скрізь.

Віжджаюти вони в село Лани — проїхали три улиці й дівчина встала з воза, подякувала,

попрощала ся й зникла за углом, а Кармель далі поїхав.

Іхав Кармель далі, та все тільки оглядавсь на село Лани жаліючи, що вже попрощавсь з дівчиною, та запевняючи себе, що знов з нею побачить ся хутко. І до млина він приїхав — дівчина в него з думки не сходила і почав він розпитувати мельника, що то за такі люди Книші й як вони живуть і який в них звичай. А мельник той був чоловік дуже понурий, дуже довго-усий і дуже високий і балакати не любив, а ще гірше не любив розказувати і від него Кармель не довідав би ся нічого з роду, колиб не було мельникової дочки. Мельникова дочка любила балакати, а ще ліпше любила розказувати, а ще ліпше мабуть любила вона розпитувати. Вона ж то і почала було питаннями, та від Кармеля не змогла нічого допитати ся. Як народженець нічого не знає й тілько повертає очі до світла, так само Кармель не відповідав ні на що, тілько все питав про своє. Побачивши теє, мельникова дочка покинула сама розпитувати та почала оповідати.

Маленька вона була й прудкенька, немов пташка, та жадна пташка, мабуть, не нащебетала у годину такого, як вона нащебетала Кармелеви. Хутко довідавсь від неї Кармель, що Книш з Книшихою богаті люди, що в них сім пар волів, держуть вони дві корови і пшениця в них сього року гарно зійшла і той рік також все поле в них вродило; що дочка в них замуж пійшла, також за богатого і носить золоті очіпки; що в старих Книшів наймичка служить,

Маруся — сирота, що нема в неї ані родини, ані дружини і що мала плата Марусі і важка праця.

Може довгенько б єще мельникова дочка щебетала, коли б Кармель хоч часом словечком обізвав ся, — він сидів як німий перед нею і мельникова дочка знудила ся з тим безмовним гостем, мабуть, на кінци, бо покинула балакати, взяла шитво своє й сіла одалеки і заспівала. Пісня дзвінко співала ся, шитво хутенько шило ся й понурій мельник, стоячи у дверах в млині, дивлячись і слухаючи, подумав:

— Нема в світі нічого такого недбайливо-го, веселого, як ті дурні молоденькі дірчата. Також єще не виявив світ нічого такого хитли-вого: бач, очима раз-у-раз зиркає в воду — не може на себе надивити ся, хвастила!

, Мельникова дочка справді частенько за-зирала в воду, де відкидало ся її личенько сму-гляве та румяне з блискучими оченятами, та, може, що вона й не одним своїм личеньком любувала, бо крім него вода віддавала ввесь зелений покот узгіря, на котрім вона сиділа, старі дуби,, котрим мельник ціни не складав, козака, що задумавсь, замисливсь і, здається ся забув ввесь світ і все в світі.

Так, може не одним своїм личеньком лю-бувалась мельникова дочка, та мельник був, як вже сказано, чоловік понурій — не можна йо-го було нічим змудрувати і з того часу, як він поховавши жінку, відшукав в неї сім зеркаль-ців, яких вже смирних і пісних жінок і дівчат він стрічав на віку, та не помогло: зостало ся

таке в него переконанє, що кожда вдивляєть
ся аж в сім зеркальців, — і зостало ся те пере-
конанє, немов цвяхом прибите. А мельникова
дочка... Та, мельникова дочка, бувай здоров.
Не будемо вже знати, як ти заспіваєш далі і
що зробиш далі — мельник кличе Кармеля, —
от складають муку на віз, йде розплата й Кар-
мель їде до дому.

Їде Кармель до дому та все думає про дів-
чину, про наймичку. Минає село Лани вже так
потихесеньку, неначеб недужого віз, а очи то
як розбігають ся на всі боки! Та ніхто не по-
казавсь на улици — і аж до самого дому зіт-
хав Кармель. Дівчина з ума не зходить. Пере-
був день Кармель зі своїми думками — важко
ї солодко; перебув другий день — ще ваше,
ще солодче; перебув третій день — зовсім вже
силї немає. Голова болить і серденько кипить
і тіло дрожить. Ще ледво переміг себе він до
півдня, а тоді запряг тай поїхав в село Лани.

Він не знав, не бачив, як переїхав чистим
полем, як проминув темним гаєм, тільки все
поганяв, бо поле, здавалось йому, розбігало ся
все ширше та дальше, гай все розроставсь
довший та непроглядний.

Приїхав таки у Лани. Приїхав. Тихий вечер,
сонце низенько, на селі пусто. — ще люди з
роботи не повернули ся, — тілько стрічали ся
на улици діти, що бавились та грались, та най-
мички дві пійшли по воду. — Вийде ї вона, —
подумав собі Кармель і повернув коня до ріки
і став на березі дожидати. І вона зявила ся з
ведрами і вона прийшла — Кармель і дихнути

тоді не міг, так дух йому заперло. А дівчина, побачивши його, узялась рожевим румянцем, мов огнем і промінням. Нікого не було над рікою, тільки вони обое.

— Ти пійдеш за мене дівчино кохана? —
питає Кармелль.

А вона йому відказала: — Я твоя.

Посідали вони поруч над рікою, на зеленім низькім березі і просиділи вони там укупі аж до зірок ясненьких. І не чула того вечера Маруся наймичка, як хазяйка сварила її, як діркала й докоряла, не доходило їй нічого гіркого до серденька, що тріпотало ся з роскоші любої та нової. Як полягали всі спати, сиділа Маруся край віконця й дивила ся на зорі блискучі, на небо прозоре. Так дивлять ся в небо ті люди, що вони дуже кохають на землі.

Говорить Кармелль до своєї неньки: — Хочу я, нене, одружити ся, хочу взяти за себе наймичку Марусю!

Мати почала його вговорювати й просити:

— Не жени ся ти, мій соколе, з тою Марусею! Не бери, мій сину, наймички! Візьми ти краще богату жінку.

— Мамо! Мамо! — промовив Кармелль, а сам увесь і затрусив ся і затрепехав ся. — Чи ж ти мені не рідна мати?...

Старенька злякала ся його облича й виду: — Ожени ся, любенький, ожени ся з нею! Коли вже вона тобі така мила, то й мені також буде дорогою невісткою!

І оженивсь Кармелль з наймичкою Марусею.

III.

Перший рік, одружившись, Кармель був зовсім поправив ся: суму того не було й видно жінка в него пишалась, як пишна рожа, й жили вони з нею як риба з водою. Народила ся дочка в них, все в господарстві вело ся добре, й стара Кармелиха казала, дякуючи Господеви, що крашої вже долі ні дітям, ані собі не жадає.

Колиж отсе знов засумував ся Кармель. Засумував тай засумував. Знов почав з хати втікати, блукати на самоті, почав блідніти і зітхати.

З чого те лиxo повернуло ся? Звідки нагнало ся? Чи ж не був він щасливий і коханий і на все довольний?

До чого ж єще гнати? Чого жадати?

Отоj власне, одного разу сиділи вони всі в купі вечером по роботі, тоді, знаєте, як вже все втихне, сонечко вже запало за зелений гай і от нахвалить ся перша зірочка; тоді як чоловік втомлений денною працею відпочиває і обіймають його дутмки та гадки і чує він свою кривду, чи правду, вживає лучше своє щастє або безталаннє — тоді сиділи вони всі в купі — дивилися так, начеб справді не прибирали вже собі чого пожадати, навіть дитинка маленька нічого здається собі не жадала в забавку, бо сидячи тихесенько між ними, тільки всміхалося рожевими устоньками та блискотіло ясними віченьками, — чого справді було ще жадати собі? Коли ж разом якась думка замутила й засмутила Кармеля, наче

злякала, наче світ йому завязала. Ввесь він змінив ся, наче переродивсь і вийшов з хати, каже:

— Душно мені щось, пійду трохи.

Мати стара потурбувалася, чи не слабість яка кидається ся. Він її заспокоїв:

— Ні, ненько, я здужаю.

Вірна дружина очима любими питала ся його — він на відповідь пригорнув її міцненько.

Пізно він повернувся до хати своєї — вже й місяць і зорі в небі — все село поснуло, спала дочка його маленька, спала стара мати, не заснула тільки молода його дружина — вона стояла на хатньому порозі й дожидала й виглядала його, стріла й пригорнула ся, неначе б запитала ся: чи не треба її житя або смерти, її напасти чи роскоші?

— Марусе кохана! — каже він, пригортуючи її, — Марусе кохана! Я не знаю людського лиха й убожества! Я мушу тому запобігчи! Я хочу поправити теє буте!

Тай став думати, думати та гадати, гадати та тужити.

Стара мати кидається ся туди й сюди, шукає ліків, з усіма радить ся та плаче, біжить до лікарки, то знов поспішається ся до знахорки: „Син вяне! Син нудить ся!” Зовсім старенька з сили вибила ся, з журби та з трівоги зовсім пам'ять свою загубила.

Молода дружина Кармелева не кличе знахарок ані лікарок, не радить ся нікого, не скажить ся нікому, що в неї там на серці й на

душі, потаює вона про себе, мовчить, нікому не каже. Тілько румянці зникли в неї з личенька, пісні її замовкли і очи хороші посмутніли.

Подумати б людям, що в Кармеля з жінкою щось не гаразд, так ні ж бо: глянути на них, то й сліпі же зобачать, яке вірне, незмінне тут коханє, яка порада і приязнь добра. Господарство в них також в гаразді... І балакали люди добрі про Кармеля, що „зовсім він щасливий чоловік — чого б то ще йому треба? У всім його Бог обдарив — чого б то ще справді треба? Зовсім він щасливий! Зі свого щастя попсувавсь, вередує, та і себе дурить, і людий дивує!” Інші то й в віchi Кармелеви дорікали тими словами. Кармель нічого не відповідав — ходить він часом цілісенькі дні, не промовляючи ні до кого словечка, сумуючи а часом несподівано чути його голос, пісня немов поклик який...

Кажуть люди, щом щасливий, — я з того смію
[ся,

Бо не знають, як я часом сльозами залю ся.
Куди пійду і погляну, — скрізь богач панує,
У роскошах превеликих днює і ночує.
Убогому, нещасному тяжкая робота,
А ще гіршая неправда, тяжкая скорбота!

Молодосте — молодосте, єдина сило!

Літаж мої, літа мої, літа молоденькі,
Ой, коли-ж ви так даремні, будьте коротенькі.

І знайшли ся поміж людьми люди, що здрігали ся на сей поклик і зупиняли ся, чекаючи наче доброго спасеного суду, несподіваного, жданого визволеня. Може не оден наймит гіркий, котрий, поганяючи чужу худобу та співаючи свою давню гірку пісню, — „що не має гірше так нікому, як бурлаці молодому” — почувши Кармелеву пісню, замовк і повернувсь до хазяйської хати задуманий і того вечера не чув лайки, не слухав ганьби, не вважав на хліб, йому відкрайний на вечеру, а на другий день робивсь немов хорій, немов до своєї роботи й служби незгожий, не приймав хазяйської страви і очі мав близкучі й ясні і на че молодів й зацвітав цвітом.

Може не оден богач, почувши ту Кармелеву пісню, покидав співати також свою недбалу та потішуючу і обертав свій погляд задивованій у всі боки і йшов оглядати свої всі добра і сумував, як той бувший цнотливий богач, що всі його знають; може також вишукувавсь не оден і такий богач, що важкі скарби віддав на добре діло....

Коли хутко разом зник Кармель з дому, з села. Нема його день, нема другий, третій, нема його цілий тиждень. Зник, як вода змела, нікому не кажучи нічого.

Стара мати мало що розуму не стратила з горя та жаху, з ляку, —ходить, шукає його, наче голку, по всіх кутках і закутках: дружина сидить в хаті немов з хреста знята; малесенька дочка кличе; — „тату!” — питає: — „де тато?”

— Марусе! Що маємо робити? як маємо бути? Де його шукати маємо? — питає стара Кармелиха молодої невістки.

А невістка відказує: — Будемо його дожидати мамо.

— Дожидати? Може його вже, Марусе, й на світі нема!

Маруся тоді говорить старій:

— У ту ніч, як він пішов, я чула й питала його: що нам робити, серце? — а він казав мені: — не шукай мене, не питай про мене — дожидай мене, а я сам прийду!

— Добре-ж добре: будемо його дожидати! — промовила стара Кармелиха. — Будемо його дожидати!

I так вона зраділа, наче Кармель вже на шляху до дому: і в віконце виглянула і на хатний поріг вийшла, на всі боки подивила ся. Проте проходять-минають дні за днями — все вони дожидають Кармеля і все Кармеля не діждуть ся, все нема Кармеля.

Отсє одного разу — було свято тоді й погода — сиділа стара Кармелиха коло своєї хати на приспі, дивила ся в поле на шлях, а невістка сиділа побіч неї з дочкою на руках і дочка щебетала:

— Мамо, ти тепер німа й глуха, — і тягнула маму за намисто і прикладала пучечки мамі до уст і до ух і все дратувала. — Мамо, ти тепер стала німа й глуха! Німа й глуха!

Молода Кармелиха часом всміхала ся дочці, часом міцнійше пригортала дитину до себе. Підійшов до них сусід, привітавсь тай каже:

— А чи чули ви, що коло Чорного гаю розбої? Анії перейти тепер туда, анії переїхати.

Стара Кармеліха була стрепенула ся, як сусід промовив: — А чи ви чули — та як почула, що се річ про Чорний гай, то й перестала вважати. Чорний гай далеко, в іншому повіті і Кармелю туди нема по що братись, — хоч би не сказала того стара, чого йому й у своїому повіті зникнути і по чому вона порішила, що він близько десь, а не далеко, — перестала вона слухати сусідову мову і знов задивила ся на шлях.

Смутній, хороші очи молодої Кармеліхи не віднимали ся, не відривали ся від сусіда і пильно — вона слухала його мову.

А сусід каже: — От, — говорить, — що крамарів розбили, панів розбили. Тілько що — є тут диво...

— Яке диво? — спитала молода Кармеліха.

— А таке диво, — говорить сусід сідаючи на приспі коло неї, — що нікого там не ріжуть, ані забивають, тілько обберуть тай пустять на волю, коли богач; а зобачать — ти убогий бідний чоловік, так йди собі щілий, як був і пучкою тебе не діткнуть ся. От, кажуть, їхав оден бідолаха, здібавсь з тими молодцями, тай засміяв ся:

— Не боюсь я вас, каже, пани мої молодці. Голому розбій не страшний і жите не дуже його дорогоцінне. Коли забити, то бийте, а ні, то пускайте — в мене нема часу стояти, треба їхати,

Тоді кажуть, виявивсь старший, їх отаман і кинув йому капшук гроший і промовив:

— Їдь собі друже! — й сам і всі його молодці зникли в пущі. А той бідолаха зовсім оставпів від такого доброго дива, й до дому приїхав сам не при собі і привіз капшук гроший — саме що найчистійше срібло!....

Нічого не промовила на се молода Кармеліха, тілько збліла, неначе біла хустка і поцілуvala свою маленьку донечку, що й вона втихла на її руках і також слухала.

IV.

Знов йдуть дні за днями і часи за часами і що день, що година, то більше все вісток, про розбійників в Чорнім лісі.

Справді, чудні, та небувалі се розбійники звали ся і чудний та небувалий вони також розбій справляли, що коли попадавсь їм богач в руки — вони його оббирали, попадавсь убогий — вони його наділяли; нікого не забивали, не різали. Також чудний та дивний в них отаман був: йшла чутка, що така була краса його неописана, невимовлена, що не можна словом розказати, ані пером описати, та славили, що не можна й очима було надивити ся, бо сліпила вона, як те сонце ясне.

Їхала, кажуть, одна скуча пані і везла з собою всії свої скарби, — така вона скуча була, що ніколи з роду не розлучувала ся з тими скарбами своїми ні в день, ні в ночі, — їхала вона Чорним гаєм і попала ся розбійникам. Обступили її бричку; фірманів і слуг її відігнали і

говорять до неї:

— Віддай, пані, гроші!

А пані страшно закричала та несамовито на весь гай темний і вчепилась руками, немов кіхтями у своє добро — не дає. Хотіли в ній видерти, відібрati, так тільки хрустять її старі пучки, а не відривають ся і очі хижі блискають у місячному світлі, неначе хижої, голодної вовчиці. Виходить тоді атаман сам з пущі і промовляє:

— Віддай, пані, гроші! Прожила ти в золоті, в розкоші, — буде вже з тебе — дай іншим!

Як глянула пані на отамана, то навіть скарби свої з рук випустила: як близька віця вразила її та краса чаруюча, — впала пані без памяті, бо скupoщі її аж за серце вхопили, а та краса збавила всю силу.

І їхала також молода дівчина богата з братом своїм і також попали ся розбійникам. Брат був чоловік хоробрий, оглянувшись округи — гай стоїть чорною стіною, звідси і звідти обступили люди високі, кріпкі, міцні; бачить він — негарне діло, а таки думає собі: — Спробую відбивати ся!

— Сиди тихенько, сестро, — каже сестрі,
— не бій ся,

— Пропустіть, люди добрі! — а вони йому на теє:

— Дай гроші богачу! — Сестра вже чи жива, чи мертвa сидить.

— Нема в мене гроший! — відказує брат.

— Давай бо по волі, а то візьмемо сило-

міць! — грозять вони йому і близше підступають.

Сестра заплакала, закричала і затулила ся руками. І чує вона поміж гомоном, та сваркою чийсь голос її вговорює: — Не плач, дівчино, не бійсь! — Хутенько відняла вона руки від лица і глянула, хто поперед нею стоїть, — і вже до віку з пам'яті в неї не вийшла та краса чудова. Страх її і жах минувсь, і такий спокій обняв її, що хоч жити, хоч вмирати зараз — все те зарівно. Вона склала руки, дивила ся та слухала.

Відібрали гроші в брата, тай пустили їх.

. Богато убогих бідолах в світі нищих, голод і холод — памятайте! — промовив той самий голос, що вговорював дівчину, не плач, не бійсь — голос отаманів.

Ніхто в дівчини не зняв з шиї дорогоого намиста з дукачами — вона сама зняла його і кинула отаманові під ноги і чула від него: — Спасибі, дівчино!

З того часу все в дівчини якось помарніло і повяло: і місця і облича всі поробили ся без цвіту і без квіту наче. Каже дівчина отцю й ненъці:

— Тату, мамо! Пійду я в монастир! — і пійшла в черниці.

А брат її, не кажучи слова, не давши чутки жадної отцю, ані матери, ані приятелеви, зібрав все добро, яке мав, покинув всю придобу, залишив і спокій, втік і пристав сам до громади в Чорному лісі.

V.

Коли в Кармелевім селі пійшла чутка, що се їх Кармель отаманує в Чорному лісі, — зворошила старого й малого, доброго і лихого. Котрий козак стрічавсь, то все козак заклопотаний; котра козачка приходила, то все козачка розтурбована, в тревозі! Дійшла чутка до Кармелевої матери старої й до молодої дружини. Стара мати говорить, до невістки заливаючись сльозами:

— От люди лихі, от не добрі, Маруженько! От поговір який на мого сина, от позлодійка яка на мою кохану дитину! Не повірю я сему! Не повірю! А як віри пійму, то вмру! А ти-ж Марусе? Що-ж ти?

— Я буду жити й буду любити, — говорити Маруся; а маленька дочка стояла тут та слухала і собі також бубонить:

— І я з мамою! І я з мамою.

Проминуло ще богато днів і одного разу в ночі — ніч була ясна, та тепла, місяць світив і зорі, сади у квіту стояли, хати утиші і в сні, соловейки щебетали, — Кармелева дочка спала солодко і легенько дихала; заснула також і стара мати, нагорювавши ся та наболівши ся і спала неспокійним сном: то зітхала вона в сні, то знов зкрикувала, схлипувала, — сон хоч зміг немічну старенку, та спокою їй не дав.

Не спала Кармелиха-дружина. Вже богато ночей вона не спить і богато, мабуть не буде спати, бо вона молода, кріпка, а що день, що година й тугу прибільшує,

Не спала вона й думала о тім, кого вона кохала. Коли чує — тихесенько відчиняють ся двері і бачить вона — вступає він і чує його в своїх рученьках. І не знала вона, чи стемнів тоді світ божий, чи засіяв, чи то була розкіш, чи біль і як вже схаменула ся вона в садку і бачила кругом себе пахучі квіти, ясний місяць і зорі, і тоді ще довго-довгенько вона нічого не розуміла, не знала, тілько те, що вона на руках, що він тут, коло неї. І все вона дивила ся на него і потроху опамятувалася. І почали вони розмовляти по тихо, і цілу нічку розмовляли. Місяць скотивсь з неба, зорі поховалися, соловейки втихили, на сході почало рожевіти і листочки на деревах затрепихалися і Кармель обняв — поцілував дружину, пращаючись. І пійшли вони разом обое полем, шляхом, до долини за селом, — в долині три коні пасло ся вороних і два товариші дожидали, палячи люльки; тут ще попращавсь Кармель з дружиною і чули товариші, що промовив він до дружини: — буду до тебе. І всі три сіли на коні тай поїхали — тільки іскри з під копит кінських сипнули, тай з очий зникли.

А Маруся повернула до дому. І дома і в сусідів всі ще спали — тілько що схід порожевів полуміністий та листочки на деревах жвавіше трепехалися.

І знов дні за днями і часи за часами. І що дні, що години розбійнича зграя в Чорнім лісі збільшала ся і що дні, що години богаті та вельможні люди гірше та гірше лякали ся й трі вожили ся. І порішили вони чи так, чи сяк, не

жалуючи нічого, зловити отамана й вирядили шукачів та слідців і обіцяли їм велику нагороду — за зловлене того отамана. Отжеж тії шукачі й слідці розіхали ся скрізь купами, шукаючи та висліджуючи.

Проте час минав, а отамана не могли пійтати. Не раз розбігла ся чутка: — Зловили отамана! — й цілі тичби людий збігали ся на него подивити ся, з цікавостию — аж чутка показала ся неправдива. Правда, що зловили десь в лісі чоловіка непевного, та се був якийсь бідолаха, що його вигнала на великий шлях нужда та біда, або й зовсім безвинний перехожий часом був схоплений. Чутка і така розбігала ся, що отаман всіх чарував, що очи відводив, доторкалась серця; розійшлась чутка, що його голосу не чути, його погляду стрінути, а його краси бачити ніхто не міг безпричасно та недбало: що він кожного чарував, приманював до себе. Була навіть чутка, що богато шукачів і слідців його в руках держали та пускали оманені, а потім вже до віку не були здатні до своєї служби.

Та знаходяться в світі люди, що їх жадна краса не вчарує, жадна омана не приманить, — і от знайшли ся такі на отамана і взяли ся його слідили і вишукували без відпочинку так, як без відпочинку і без перестанку він утікав від них, в день і в夜里, темними гаями, широкими полями, безкраїми степами, низькими долинами та лугами, високими горами...

VI.

Одної темної ночі, як всі спали, Кармелева дружина стояла у своїому садочку під вишнею немов замурована, поки не виявила ся постать від долини, — тоді вона кинула ся на зустріч, як душа до раю — до свого Кармеля.

Він задиханий, зморений, утомлений, змучений, пригорнувши її, не міг довго придергати у своїх зімлілих руках, ледво зміг слова промовити.

— Гонять мене, як хижого звіра, Марусе, — промовив Кармель. — Вже три дни і чотири ночі никаю, не спиняючись... товаришів розпустив...

— О, коханий, — каже Маруся — і в настут були, питали ся всіх — всі відказали: — нічого не знаємо! — Вчора... Що се таке? — спитала вона, бо тоді саме щось стукнуло й грекнуло десь і хата освітила ся ясним світлом, з хати голосний розговір дав ся чути, оклики й скарги і близенько коло них в садку голоси й люди з усіх боків.

— Держи! Лови! Маємо! Держимо! — рознесло ся по тихій погоді в ночі.

Схопили Кармеля.

— Марусе! — промовив він хутенько й тихесенько, — кажи, що нічого не знаєш... Чуеш мене, Марусе?

— Чую, — відказала Маруся.

Стара мати прибігла з плачем, питуючи ся, чи сьому правда, благаючи, щоб відпустили си на її єдиного; побиваючись, що беруть. Мале-

нька дочка прокинулась і як була у сорочці, розхрістана — кинулась до тата і вхопила ся його ручнятами. Всіх відірвали від Кармеля, кинули його в візок і повезли шляхом, а все село зняло ся, наче рій і гудячи дивило ся в слід, а за возиком поспішала Кармелева дружина з дитинкою на руках. Стара мати не здужала на пішки; омліваючи раз-у-раз, вона дождалася, поки запрягли для неї коня парубки, порушені духом, доторкнуті до серця, непевними руками.

І привезли Кармеля у велике місто у кайданах і зачинили в камінну темну темницю, Богачі кричали: — Діждавсь Кармелюк! Отже ѿ заплата Кармелюкови! — Убогі люди по тихо розмовляли. Молодиці ѿ дівчата плакали, старі люди хрестилися, благаючи: — Помилуй, Боже миць!

За Кармелем в слід прийшла його дружина з дитиною і привезли його стару неньку. Почали судити Кармеля і судили його чи малій час.

Чи хто ѿшов тоді, чи їхав минаючи, кождий бачив на пляцу проти зачиненої вязниці стару жінку, прибиту на остатній своїй силі, що тут сиділа на великому камені та плакала, — як хто до неї підійде, то розказувала своє лихо побиваючись; і молоду молодицю, що безмовно сиділа, наче стративши все своє доброге та любе, як до крихітки румянець в неї зник; а біля неї маленьку дівчинку. Ніколи не бачили, щоб ся дівчинка грала ся, або пустувала, або опинила ся на улиці де було видно

— спродають ласощі й іграшки — ніколи!

Смирненько коло молодої сиділа та дівчинка мала, часом тихесенько щось питуючи в неї, або до неї промовляючи, часом горнулась до старої, що її плачом обнимала й пригортала слабими, недолугими руками. Вони майже жили тут проти вязниці; тут, на великому сирому камени, що його незвісно хто, коли, й для кого поклав серед пляцу, вони мали свій обід і вечерю. Мабуть вони-б і почували тут, та не позволяли на се міські порядки, то мусіли що nocti забиратись до хатки, де знайшли собі місце і там лягали з вечера. Остатний погляд на темницю, на її понурі вікна і думка понад нею носила ся; в ранці перша думка в темницю летіла і перший погляд жадав того ж понурого образу темниці.

Жадної полекші, жадної зміни не робилося, тілько що погода все холодшла, осінні морози падали, вечері й ранки ставали зимними; всі люди вже вдягали ся в кожухи, всюди в печах запалили по хатах і мала дівчинка бігла вечером до хатки, а ранком на своє місце на великому камени проти темниці, а стара вже не мала сили кроку перейти, не опершись на молоду невістку.

Всі вони знали, який суд буде і тілько дождалися того дня, коли скінчиться ся. Прийшов день той, ясний, холодний; сніжок потроху по рошив; коли відчинили ся двері від темниці і глухо брязкаючи кайданами, почали виходити злочинці, пара по парі. На пляцу зібралась купка людей, якісь дві жінки плакали, вигляда-

ючи своїх поміж парами в кайданах. Кілько розпучливих голов перейшло поміж тими парами.

От і Кармель. Хто з ним має попрашати ся, позволили попращати. Кармелева мати упала, побачивши його; жінка його з дочкою були коло него, зовсім на поготові з ним йти в далеку дорогу, та Кармель, попрашавши ся з ненькою, став прощати ся з жінкою, й з дочкою і щось тихесенько промовляли. Жінка спалахнула на лиці, почувши його слова, як від непредвідженого жалю, а дочка скликнула:

— Ми тебе не хочемо кидати тату! — двічі чи тричі, а далі обхопивши батька закованими рученятками, заплакала.

— Кармелюк! Кармелюк! Се Кармелюк! Де він? От він! — ціла купа наче хвиля морська порушила ся й колисала ся.

Казано рушати засланцям і рушили. Купа людий за ними, проводила їх за місто далеко на шлях і купа все прибільшала ся, все голоснійше чуло ся:

— Кармелюк! Кармелюк! Кидано гроші з усіх боків, посыпано в слід: — Помагай Біг!

Вели матір із Кармелем, йшла жінка з дочкою коло него. Коли ж казано всій купі завернути ся.

— Умру я... Хутенько умру! — промовила стара мати, ледво дихаючи, а дочка мала цінуючи тата, скликнула:

— Коли б же з тобою йти!

— Все буде, як кажеш, — промовила вірна піддана дружина.

— Сподіваймо ся на ліпші часи!... провів Кармель.

— Рушати! Рушати! — і рушили. Всі дальнє і дальше. Вже не чути глухого брязкотання від кайданів. Ледво вже постаті mrіють. От і зовсім зникли — тілько дерева при шляху вирізували ся на ясному небі з того краю, куди зникли.

Стару матір вели люди, молода жінка несла дочку, плачучу, купа вся посувала жалуючи, судячи, та радячи... Того ж дня виїхав возик з міста в Кармелеве село і повіз туда до дому його сім'ю. Знов засвітило ся в хаті ввечер і всі там, сумуючи, не розлучали ся з ним вдумці, — проводили його душою незнайомим шляхом у незнане заслане.

VII.

Минув рік. Стара мати як пообіцяла ся хутенько вмерти, так і вмерла і на весні її могила вже травою заросла густо й високо.

В хаті жила Кармелева дружина з дочкою. Колись після того, як Кармеля заслали, сусід глядячи по головці його дочку, любенько спитав:

— Що ви поробляєте з мамою, маленька?

— Дожидаємо! — відказала маленька, — бо вони дожидали. Казав Кармель дожидати його, зістати ся в дома:

— Лиш визволю ся й поверну сам.

— Буде, як кажеш — на те відказала вірна дружина і на все згодила ся. Далі вже мала дочка підросла, навчила ся здержувати слова, і

ніхто вже не чув, що вони дожидають Кармеля, та вони дожидали його. Дожидали у досьвіта і ранком і в день і вечером і опівночи — від зорі до зорі, від ночі до ночі — все дожидали.

І минали їм так години, дні, тижні й місяці. В день праця, робота, клопіт і все тая несподіванка й дожиданє; вечером відпочинок і все тая несподіванка й дожиданє. В день часом сусідка приходила і тоді трохи клопоти забувалися, а вечером, як все втихне і нічого не чутно, мати з дочкою тихенько сиділи, засвітивши в хаті, наче на привитанє.

Дочка малая не бралась до іграшок — любила вона з ненькою розмовляти та часом співати своїм маленьким голосочком батькові пісні і як вже старала ся мала виспіувати краще — так старала ся маленька, що личенько починало палати, серденько боліти і вся мала трепехала ся. Мамині очі дивились на неї й руки простягали ся, — брала її мати до себе й пригортала, а маленькі рученята обіймали маму за шию і так довгенько вони зістували ся — часом до пізної ночі.

Пізно-пізно. Ніч минає, світло гасне; дитинку, що не лягла на постіль, ложить сон коло неньки і молода Кармеліха в досмертній тузі та печали, затулить личенько білими рученьками. І так час минав та минав, а вони дожидали та дожидали.

Одного вечера сиділи вони в хаті, засвітивши світло, як завсігди й думали все тій же думки і сподівались все тими сподіванками. Ко-

трого вже то вечера, в котрий то вже час дочка мала, промовила: — Може сьогодня — до неньки, і обоє вони сиділи тут. Коли хатні двері відчинилися ся і він, дожиданий, явивсь перед ними... Боже світе! Боже світе!

На другий день в селі все прокинулося й сповнялося село спокійним, щоденным гомоном і сонце ясно зходило і як перше виходила рано на роботу Кармелиха, так і тепер вийшла. Вийшла і подивила ся округи, що наче б все змінилося, та як заплаче, як заридає! Не з жалю, бо як дочка мала кинула ся до неї, вона так і всміхнула ся і споглянула — так же і бліснула з очей хороших — сама відрада.

Скоро потім Кармелиха продала хату, попращала ся з усіма й покинула село з дочкою. Чули від неї люди, що може забереться вона до близького міста і там оселиться, а може піде аж до самого Києва; певно, що ніхто не зінав куда вона забрала ся, ані де проживала. Дехто говорив, ніби, що бачив молоду Кармелиху з малою дочкою в хуторі далеко, де вона заробляла; друга знов вістка була, що вона в місті ходила на поденщину, — всі хто зінав її жалували її і малу дочку, згадуючи про їх перший талан, та про теперішну біду.

В хаті інша сім'я замешкала, господарила; в садочку позрубувані були старі дерева, деякі понасаджувані молоденькі. Сей-ж таки весни почули таки скрізь, що знов зявилися розбійники, Кармелюкове товариство, що знов Кармелюк отаманує — визволивсь, повернув. Убогі люди зраділи, а не оден попадавсь тоді

бідак, який одежиною обдертий, а на ділі богатий; не одному тоді на обличу, що його сушила журба і нужда, грав усміх завзятий та близька жуваво очи....

А богачі знов заметушили ся, знов перелякали ся, свої ради збирають та свої громади; суди всі сполошили, сиплячи грішми, закуплюючи судську дію, — хочуть вони Кармелюка знов схопити та міцнійше зачинити та дальше заслати. І почали знов за Кармелем шукати та висліджувати. Та богато-ж роботи було їм, бо товариство зібралось тепер о monого більше, що майже залягло по всіх гаях великих і ярах глубоких, по ріжних повітах.

VIII.

Був гай великий, що не дуже далеко від міста, а близько коло маленького двірця глухенько зеленів, темно зеленів та шумів. Коли хто балакливий ходив тими глухими нелюдними шляхами, то б розказував, як часто стрічав молодицю з дівчинкою невеличкою. Молодиця йшла з кошичком, дівчинка з другим і як поспитати їх: куди? — відказували вони: — по гриби, або по ягоди на продаж в місто — і справді що тижня, що три дни, можна їх було бачити в місті — на базарі з грибами, або з ягодами.

В сьому великому гаю спокійно будо~~ж~~й ще ніколи не чути про розбої жадні.

Молодиця з дівчинкою йшла, вступала в гай і якось разом зникала між деревами наче крізь зелену стіну вуж, хутко, шпарко — в

одній хвили, не припиняючись, знайомими гаєвими стежками доходила до ланку в пущі і там сідала відпочивати.

В непроглядному гаю тихо, як у церкві. Столітні дерева підпирали ся молодими; міцні, широкі ім віти лежали на молоденьких гнуучких вершках і гнули їх до долу своею важкою силою. Далі поросли всякі кущі. Сонце западало туди тільки іскорцями і квітки там розпушкувались в тіни та холоді. Калиновий і бузиновий цвіт розпускав там в два рази більше; червона, пламениста шептина — розквітала тут пишнійша й блідійша і пахла лекше.

Тихо. Тихо, поки захрускають віти легенько і обое — молодиця й дівчинка всміхнуться і стрепенуться і зявиться чоловік, хоч блідий, задиханий, зморений, холодний, порохом припалий, та гарний, як сонце. Тут його стрічали, тут мав він і страву і спочинок; тут його називали коханим та жалували; тут молодиця переказувала все, що чула, бачила, думала й гадала; дівчинка тішила своїм дитячим щебетанем, приносила часом якісь ласощі, що він за них дякував дуже всміхаючись до неї любінсько і клав свою голову змучену молодиці на коліна і засипляв, а маленька сторожа сторо жила широко та жваво дурно трівоги не збивала, та в часу завіщала, коли де непевно було.

Минала година віджалувана й відмірена на спочинок; прощалися, як кохалися — із жalem та з болем великим та ще більшою вірою й надією. Зникав чоловік в гаю; молодиця й дівчинка поверталися до міста. Три дні і три

ночі пережидали вони, поки до гаю знов вибирали ся і молодиця тим часом ходила на поденну роботу, заставляючи дівчинку саму в хаті, — якусь маленьку хатку вони знайшли, що прилипла під горою геть за містом, недалеко від річки. Молодиця день цілий робила на роботі; дівчинка, хоч невеличка, також не гуляла: воду брала ся сусіді носити, в городі в неї полоти.

— Якаж дівчинка розумненька, — що вечера казала сусіда стара, гладячи дівчинку по головці та даючи в маленькі рученятка грошик і другий і йшла в свою хату на спочинок, запросивши дівчинку й на завтра робити до себе.

Мала виходила на берег туди, звідки видно було до гаю й думала там собі сама і гадала а часом співала пісні — тії пісні, що тато на вчив, держучи її на своїх руках та пригортуючи до себе, там, в зеленому гаю.

Повернув ся я з Сибірі, нема-ж мені долі:
Хотяй же я не в кайданах, однак же в неволі!
Слідять мене в день і в ночі в всякую годину,
Нігде мені подіти ся, від журби я згину!
Зібрав собі жвавих хлопців і щож мені з того?
Засідають по дорогах, ждуть подорожнього;
Ой, чи іде, чи не іде — дарма, треба ждати...
Ой, прийдеть ся Кармелюку, марно пропадати!
Зовуть мене розбійником, кажуть, що вбиваю,
Я-ж нікого не вбиваю, бо сам душу маю!
Як що візьму з богатого, я вбогому даю,
І так гроші поділивши, я гріха не знаю.
Маю жінку, маю діти — коли-ж я їх бачу?

Як згадаю про їх лихо, може й сам я плачу!
Пійшов же-б я до їх села — красу мою знають:
Куди тілько поверну ся, то зараз піймають:
Прийшла туга до серден'ка — як у світі жити?
Світ великий і розкішний, та нігде ся діти!
У неділю дуже рано у всії дзвони дзвонять,
Ой, а мене Кармелюка, як звірюку гонять.
Нехай гонять, нехай ловлять, нехай заганяють,
Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!

Від міста, шляхом, надходила молодиця і
стрічали ся вони з дівчинкою й разом до до-
му повертали ся, веселенько розмовляючи, зга-
дуючи, чи сподіваючись, чи горюючи...

IX.

А тимчасом Кармелеві вороги не всипляли:
казано взбройти шукачів і слідців, приказано
стріляти, як що не можна буде живцем взяти.

Богато — богато тих днів минуло, що ко-
жного дня молодиця й дівчинка стрічали об-
лича — чи не несе воно страшної вісти, прис-
лухували ся до кожного слова, чи не промо-
вить ся гірка вість. Богато — богато перебуло
ся тих днів, як стріла, пролетіла: Кармелюка
ранено, Кармелюка везуть!

І привезли його. І знов йому темниця тем-
на, важші та кріпші кайдани і заслане дальше
та скрутнійше; знов його стріла й провела
людська зграя купами, гомонячи, жалкуючи.
То знайшла ся його жінка й дочка. Як першо-
го разу, вірна дружина знов промовила до не-
го: — Буде як кажеш, — а дитина плакала й

цілуvalа його, а він як перше сподіючись на ліпші часи; знов казано засланцям рушати — й рушили, і зник він знов з очий і як перше, тілько дерева при шляху вирізували ся на ясному небі з того краю...

Їого гнали все далі та далі, а вони, зоставши ся, тяжше та тяжше заробляли та... та дожидали. І зникли вони всі. В остатне бачили люди молодицю з дівчинкою тоді, як в остатне чутка була розбігла ся, що Кармелюк визволивсь: чутка та пропала і Кармелюка, ані дружини його, ані дитини вже не знайшлося по вік. Де вони поділися, як загинули — не знає ніхто й доси. Зникли вони й згинули, як богато дечого зникає та страчується доброго й лихого, благого й злого — кохане і ненависть, сила й слава — тільки де-не-де зостається пам'ять живлюїца....

НЕВІЛЬНИЧКА

НЕВІЛЬНИЧКА

I.

Давно колись, в Овручеві, коли знаєте, народивсь хлопчик Остап і як тілько став він на свої ніжки, зараз пійшов по Овручеві, подививсь усюди тай каке:

— Ге-ге! Погано людям жити в Овручеві! Треба б сьому лиху запобігчи! — Бо тоді, бачите набігала на Україну всяка невіра — Турки Татари, не так, як тепер, що хоч буває також подія, то вже інша, християнська — чогось не так, мабуть, обидно, чи що... Тож, кажу, тоді набігала всяка невіра — Турки й Татари. Нижено міста красні, чимало козацтва зведеного з світа, богато дівчат і жінок в полон забрано.

Приходить Остап до дому, а батько й мати його питаютъ, бо сказано — одинець-дитина, то в вічі їй дивлять ся і зараз вже постере-жуть все, — питаютъ:

Чого се ти, синку задумав ся?

— Від того я, — каже Остап, — задумав ся, що погано людям у місті Овручеві жити!

— Ге-ге-ге! — каже батько, а мати тілько зітхнула важенько.

— Треба сьому запобігчи — каже Остап.

— Ге-ге-ге! — знову вимовив батько. — Рад би у рай ти, — а мати ще вітхнула,

тай на тім розмова й скінчила ся на сей раз, ще батько й мати зажурили ся, кожде по своїому: батько охмурнів, повісивши голову, а мати головоньку схиливши осмутніла, а Остап знов пійшов по місті Овручі походжати та оглядати і свою думу думати, свою раду ради-ти.

А потім час плив своїм пливом як завсігди й Остап ріс своїм ростом як звичайно. Тілько що як упало йому в думку і в душу, що в Овручі погано людям жити, то як наче зернятко яке приняло ся, розвило ся, розкоренило ся: він вже не заспокоїв ся з тої години і все тільки думав та гадав та замишляв. Тим часом як інші хлопці били ся з собою, немов півні, за яку свою кохану, або як медведі нападали одно другого за які цяцьки, або грали ся та пустували хорошен'ко, Остап тим часом все походжав та поглядав та замишляв.

Як всі тії, що дуже собі головоньку журють, чи клопочуть, або дуже чимсь кохають ся, Остап часом як зачне ходити, то й далеко зайде, поки схаменеть ся. — Отсе одного разу дуже він далеко зайшов у своїй такій журбі, коли ось шурхнуло — наче птиця пурхнула, брязнуло — наче стріла за стрілою пролетіла, ледво його не скинуло з місця, ледво він встиг зобачити взброєного Турчина на легкім коні і в Турчина — дівчина з русою косою, що простягнула руки до него й вимовила: — Ратуй, козаче! — і все зникло, як не було ніколи. — Колиб же сила моя та літа мої! — промовив Остап і дуже гірко йому стало, що не міцна

ще сила його, не велиki ще літа.

Отсе як би нам з вами, вам та менi, таке трафило ся, то ми б ахнули й зітхнули — прийшли б до дому, поговорили з сусiдами, тай забули, а Остап нi — не забував.

Знов одного разу пiслав батько Остапа в лiс по дрова. Самi, мабуть, знаете, як то веселенько їхати веселеньким ранком до гаю — сам гай наче смiєть ся, серце радується, усяке око тiшить ся, — а Остап що погляне, то око його гiрше засмутить ся, серденько бiльше принудить ся.

Коли от ярок по пiд самим гаем і тiльки що в ярок — кiнь як пархне в бiк... Бачить Остап — лежить при дорозi козак вбитий: молодий, в самому квiтi своїому, мiцний, в самiй силi, лежить згублений на вiки. Остап прихiлив ся й склонив ся до него, прислухуючи ся — чи не дише. Нi!

Як би таке нам, вам та менi, то щo-ж робити, — чи-ж се перший випадок лихий? Ми б, потужили, може й заплакали, тай дали собi спокiй, а Остап нi, — собi спокою не давав.

Третого разу випало йому проступити аж у самуу краiну вiд схiд до захiд сонця, вiд пiвдня до пiвночи і така скрiзь краiна поруйнована, пiневолена показувала ся, що Остап аж за голову взяв ся.

Колиб се ми, то ми б пожалкували звичайненько, та заспокоiлись і були тихо, а Остап нi, — не занедбав.

Не було Остапови сну, анi вiдпочинку; не було спокою, анi вiдрadi. Який жаль його, яка

його туга посідала, ви сего не можете відчути. Наче голос який кликав його, неначе ціла красна рідна гукала на него, немов все лихо людське благало: — Ратуй, ратуй!...

Чи ж то кожного такий голос хоч часом не покликав? Ех! Чому ні! Та бачите, — інших богато також голосів гукає: — А що тобі буде? А як тобі прийде ся? — та й поглушають...

Почали люди добрі на Остапа поглядати, почали трохи з него кепкувати — хто гірко, а хто любенько, а хто то й засмутивсь, а дехто й лякавсь...

Я знаю, що як би з нас, почали люди так чи так кепкувати, то ми б засоромились — страх, почервоніли, все покинули, втікли й скovalи ся — та Остап, бачите, не такий був; а як він був не такий, то не так і робив.

Отже-ж тоді за се почали ся йому всякі напости, біда та лиxo. От як у казці, що бабуся колись розказувала, козаку треба було гори крутії переходити, ріки бистрії перепливати, огонь палючий перескакувати, — памятаєте? Памятаєте, ми, що тоді з вами радили тому козакови невгамованому все тое занедбати та до дому повернати ся — хай йому все добре! — і тоді-ж памятаєте, ми з вами перед своєю душою зарекли ся, що сами з роду віку в таке клопітне не вберемось — памятаєте?

Отже Остап вдавсь, завзятий. І підняли ся перед ним гори крутії такі, що й не приступити — наче стіни голі; й поплили перед ним ріки глубокі та бистрі, що круні рвуть, сіяють,

як діамент й мечуть ся хвилею, ніби з пловців кепкуючи; й запалав огонь поперед ним, палячи все округи себе, як зідаючи.

Діточки, що як би нам таке? Ніжечки-ж наші бистренкії, булоб вам тоді роботи! Та маю таки надію, що не пустилиб нас загинути, а занесли б хіба щоб тільки кашу варити або в хаті засвітити; де по ріках перевізники, а в горах щляхи пробиті...

Отже ви й почали любо марити, яка то країна та славна!... Годі бо! Тепер перша річ — нехай провадить ся річ про Остапа, що драпавсь на круті гори, зривавсь, котивсь до долу, знов чіплявсь, знов зривавсь та знов-знов, поки верховини додрапавсь; що він плив бистрою рікою, захлестувавсь, тонув, вибайкувавсь і знов-знов-знов, поки аж на березі став; що він в огню обпалювавсь, присмажувавсь, поки аж опинивсь на свіжому місци. Пригадайте, що тілько птиця хутко гору перелітає, риба бістро ріку перепливає і тілько купальський огонь можна в момент перескочити — то Остап чималий час попобивавсь; я то й не можу вам оповісти, кілько раз сонечко зходило і заходило — і знов і знов і знов, а також — кілько раз місяць виносив золоті роги, поки Остап збувсь своєї праці... Важка була! Я бачу, ви розумієте яка, то й собі і мені не жадаєте...

Отже ж по всіх своїх трудах і по всіх пригодах Остап повертається до дому... Оповідати вам про всякі його пригоди подрібно годі! Лучше про них і не згадувати!

Отже, кажу, по всіх своїх трудах та по

всіх пригодах повертається Остап до дому, їхав конем вороненським.

Він покинув свою хату, вітця й неньку й місто ще молоденьким — в таких літах оден мій родич ще страву в ухо заносив: не сила йому було просто в ротик трафляти — а повернув Остап вже мужним козаком... Щирий козак Остап був і як він їхав вороним конем, дивити ся було мило. Не можу його хвалити, бо як хвалити, то й треба до чогось прирівняти, а до чого-ж я козака, щирого козака, рівнятити у світі?

Повертається Остап до дому і вже близенько було йому до міста, вже знакомісінські місця з усіх боків показувалися і з ним виталися, вже місто мріло недалечко. Він підіїджав дуже раненько, тоді як ще всі спали. Ранок тільки що зачервонівся й зазолотився, тільки ще найраніші пташки щебетали, тільки ще найдбаливіші люди пробуджалися. Чи хто з вас, діточки, доїзджав до рідненського містечка коли небудь ранком ранесеньким, згадуючи разом тодішні мислоньки свої й сподіванки, де тут плакалося й раділося, всю добру і лиху годинонку тодішню; чуючи разом — який жаль тронув серце і радоші, що серденько понимають, так от, як говорять, що одно око плаче, а друге сміється, як поперед собою побачите рідненські місця? Еге! Лучалося вам се, кажете. А чи лучалося везти з собою визволене свого народу? — Ні-ні-ні. — Ні. То-ж і не знаю чи добре ви вчуєте і зрозумієте те, що Остап на воронім коні чув й знав доїзджаючи, бо він

віз таке визволене з собою... В тих пригодах та трудах, що ми про них дуже балакати не хотіли, Остап зібрав собі гарне військо козацьке потроху і вже був на поготові йти на Турка. Військо вже й посувало туда просто в Туреччину, вели його полковники хоробрі... Не такі хоробрі, може, як наш дядько полковник, що так дуже від него жасмінними пахощами пахне, і з такою то любою усмішкою він дивиться на свої новенькі жовтенькі рукавички, як надінє їх, прибравши ся на який бенкет — не такі може, кажу, хоробрі, а таки собі добрі... Теж військо вели полковники просто в Туреччину, а Остап частенько звертав у бік і скрізь занимав за собою молодь у військо. Отже завернув і у своє рідне місто, де також, мабуть, не без знакомих в него людій було.

Тихо й рано було, як Остап віхав в місто, так ще тихо, що його кінь вороний тупою своєю обуджав людій: відчинялись вікна деякі і виглядали облича — деякі знакомі Остапови і деякі ні, — ті, мабуть, що без него повиростали, або побрались в місто з чужого якого села.

Підіхав Остап під свої ворота до вітця,, до неньки. Ненька з радошів великих, з великого свого коханя аж заплакала, побачивши; батько з великих радошів і коханя аж всміхнувсь... Далі сусіди близькі й далекі прибігли, скучили ся, питали ся... А Остап з всіма витаеть ся і до всіх одно говорить:

— Годі, годі, братя, у ярмі ходити! Годі, годі, братя, під неволею сидіти! — I всіх кли-

че: — Ходім, братя, за край воювати; ходім, братя, визволятись!

Часом людий тілько гарними словами ловлять, що-ж то власним ділом можна! В оден черк коло Остапа зібрались молоді і старі козаки й козачки й діти малі і всі слухали, всі згоджали ся. Ще гаразд сонечко не підбило ся на небі, вже скрізь озброювали ся як могли, коний виводили, сідлали; в кого чого не було — біг той, питаючи, шукаючи; козачки допомагали й кохали як могли; діти клопотали ся, наче б їм на Турка перед вести йшло ся... Остап пів батько, що все колись казав тілько: — Геге! — рад би в рай та... Теперки прибиравсь наче справді до раю — відмолодів, повеселів... Козак Пампушка, що вже десять років лежав в зимі на печі, в літі на лавці, що обдув ся як барило, а жінка його зсохла як тріска, ледво встигаючи ліпити для него смачні вареники, — той самий козак Пампушка тепер стояв на ногах як гора і як часом на горі пташка сидить, так у него за плечима була видна торбина з сухарцями, як і в інших пісних душ... Кажу бо вам — ще сонечко не зовсім запало за могилу Кривуху, що зеленіє поза містом, а вже виправа козацька рушила з міста за Остапом, граючи кіньми, виблискуючи зброєю; очи козацькі променіли відвагою, серця козацькі кипіли гнівом мстивим...

Уявити собі тілько, то — аж за серце бере, а щож то було побачити те військо козацьке, як воно зібрало ся до купи та рушило за Остапом проти ворога:

Веде Остап військо день степом зеленим
та безкраїм, степова трава колихається, степ-
пові пташки щебечуть; щебече пташка раз
чи другий голосненько тай наче стеряється го-
лосом в тому степовому розлогому роздолі, вже
знов другий голосок щебетнув і той так само
стерався і несчислено тих голосків вчується ся
ї пропаде, вчується ся й пропаде...

Першого дня нічого не перестрілося вій-
ську козацькому і спокійний був відпочинок
вночі на степу. Другий день також все тихо
і спокійно і все степом рушали, аж до вечера.
Отже й тепер. Тоді саме весна панувала і такий
був вечер сильно рожевий, що всі козаки, мо-
лоді й старі, притомлені довгим ходом, поро-
жевіли як заряниця: молоденькі — як заряни-
ця ранкова світова, а старі як тая пізня вечір-
на; і вже сонечко заховалося, а мрака в степу
не темніла, тільки рожевіла та рожевіла, аж
зорі, висипавши ся на чистім небі прозорім,
показували ся тоді наче з срібла променистого.
Стало військо відпочивати і так тихо зробило
ся, як військова хода стала і військовий рух
втих, що може кожний козак помислив, що се
за вечер тихий, хоч ніхто не казав — всі запа-
лили люльки; де хто придивлявся в далину,
як отаман, де хто ще коло коня свого поравсь,
неподалечко десь в степу, де коні пасли ся...

Коли-ж прочувався Остапів голос її всій ко-
зацькі голови піднеслися ся, всій козаки насто-
рожилися.

— Панове — молодці! — промовив Остап,
— щось від сходу наче хмара наступає?

Всі очи козацькі вже в той бік вдивлялися. Справді наче хмарило звідтіль.

— Се Турчини, отамане! — каже старий козак і йде свого коня з попаса брати, отсе як часом бачучи отару овець, кажутъ: — Се наші вівці, — тай йдуть по шапку та по батіг загоняти. А молоді одним черком опинили ся ся на конях, вже військо зрівняло ся, стало, полковники розказ свій давали, отаман в перед війська виїхав, став.

Турчин блище наблизавсь і вже добре очи розгляділи в рожевій мглі при тих сріблистих променистих зорях чалми турецькі і корогви і місяцеві ріжки на корогвах; і козаків побачено. Отсе виклик, вигук розкотив ся і полетів Турчин легкими кіньми на козаків — немов саранча на квіти пишні... Козаки також пустили коні і почало ся... Инший беть ся й рубається не відступаючи, як мур, поки або впаде, або чисто коло себе вирубає й поступить далі; інший немов птах і відлетить і налетить знов і знов відлетить і налетить і знов і знов рубаючи; інший загнавсь аж у ширину вражу; деякі коні сами вже скачуть степом... Буть ся та буть ся, та все з гіршим опалом, наче б то живого житя в війську прибільшило ся, а не вменшило...

Беть ся Остап і рубається, аж правиця козацька зомліває; відбив ся далеко від своїх, кругом все чалми; і коня під ним вороного вбили... Беть ся Остап і рубається, ще скочивши на землю. Як круки налетіли на него Турки з мушкетами, з шаблюками; як горох з мі-

шка сиплеть ся, так посипали на козака добитки смертні: оруже козацьке щоherbilo ся рубаючи — отже й задзвеніло в остатне і розпало ся, як перегоріло.... От козак з голими тілько руками зостав ся; отже його схопили, кріпко та міцно звязали, перекинули на коня через сідло і помкнув бородатий Турчин степом, — все зникло з очий, нічого не чутно стало. В темно-рожевій мглі при зорях сріблистих бачив Остап тілько обличе бородате з дужими, блискучими очима, а чув тілько, як бистрий кінь копитами землі доторкався, несучись степом...

Далі вже Остап нічого добре не памятав, а лише бачив як у сні, — от ніби кінь десь спинивсь; от ніби його розкрутили й розвязали і зомліле його тіло як морозом і жаром взяло ся; от ніби якісь улички вузенькі й на вуличках якась дівоча постать — вся заверчена в білім рубку; от ніби над його головою — то жовта чалма й чорна борода, то знов чорна борода зелена чалма, або червона, а то знов все коло него аж семицвітне; то день горячий, то ніч тепла; то сонечко ясне, то зорі розсипчасті...

Він добре опамятивсь в якісь тісній темній келіїці, на плетенці з соломи. Світ божий западав кружком і як лампадочка світив тільки оден куток; коли світ був пламенистий, веселий — значило ся Остапови, що в людий день, а як світ западав тихий і легкий, Остапови значило ся, що то ніч землю поняла. Далі Остап так собі вигадав, що у яку там годину

в якому кутку ставши, бачив частинку неба ясного й промінє сонішне в день, а вночі — купку зірочок, або ріжок місячний, кінчик, або крайчик повняка-місяця. Найперша річ була в него — думати та гадати, як йому звідси визволитись, як утекти, як військо знов зібрati та знов на ворога рушити. А який його сум понимав та посідав часом, то не зрозуміти! Кілько разів вже він штовхав й пробував стіни муровані і стелю низьку і долівку вогку! Колиб же хоч долото яке нікчемне, хоч паль який небудь. Не було нічого! Отсе він своїми тільки власними руками що день, що ніч, що години штовхаючи стіну, наче б трохи поклонив її. Отсе-ж діждав і того часу він, що вже в муру зміг вибрати два чи три камінняки; отсе шість, десять, — отсе вже він на волі... Ся, бачте, невіра то й темниці до ладу не вміє змурувати — не те, що ми, християне... Отже Остап на волі. — Ніч. Бачить — мури округи та дерева темні; чує — дзюрчить десь близенько як би струмочків без ліку. Попід мурами він тихесенько крадеть ся, що й сам не добре розбираючи, куди себе проводить. Все мур, все темне, дерево, все водне дзюрчанечко.

Часом він зупинявсь, прислухуючись, придивляючись — коли от місяць освітив йому постать жіночу, що поспішаєть ся туда звідки він йде — і вона його зобачила; спершу наче злякалась, далі ніби пізнала і отсе вже коло него і відкидає рубок з лиця і чує Остап любі слова й пізнає козачку-дівчину з русою косою, невільничку турецьку.

— Куди ти, дівчино? — питає Остап. — Втікаймо зо мною!

— Я йшла тебе ратувати — ось ніж, пилка ось, гроші ось, намисто — втікай, втікай хутенько!

І вона все давала йому — і ніж і пилку й гроші і намисто з ший.

— Втікаймо разом, — говорить Остап.

— Ні, ні, — каже козачка, — ні! Дівчина тобі руки й ноги звяже — втікай сам! А мене приходи визволяти! Втікай!

— Тілько скажи мені, дівчино, чи давно ти в неволі? — питає Остап.

— О давно, давно — давненько! Дівчинкою полонена — доси служу невірному Туркови...

— Я згадав тебе, дівчино, — каже Остап, — се ти до мене колись руки простягала просячи „ратуй” — се ти...

— Я не забула тебе, козаче — промовила дівчина — і не забуду — і ждатиму — приходи ратувати!

— Прийду, дівчино — виратую, моє серце! — говорить козак. ,

— Туди, туди тобі лучше, — вчила дівчина. — Я проведу... Я проведу тебе, козаче!

І разом обое перебігли вони темні сади, де рожеві квіти пахли й вода дзюрчала й разом никали по під селидьбами турецькими. Аж от шлях самий, далеко селидьби й сади позоставали ся. ,

— Туди, козаче! — показала дівчина вдалечину та аж похитнула ся сама з жалю.

— Дівично, ходім! — каже Остап, — на

руках тебе занесу на Україну!

— Ні, ні! — відмовила дівчина. — Дожидатиму — приходи ратувати! Дожидатиму! Дожидатиму!...

Тай легко і хутко зникла з його очий.

Втікає, втікає, Остап. Втікає і битим шляхом і навпростець і часом день в горі в печері лежить, ховаючись та собі стежки вибираючи; не єсть, не пє, не спить...

Остап всего зазнав і довідав — наче-б вся його дорога полином поросла. — Гіркий, гіркий, гіркий такий дурje! — всего-ж кажу, зазнав Остап, поки аж Україна рідна й кохана, свіжа й зелена приняда його до себе... Мабуть зітхнув він також легенько, як вступив на рідну землю свою.

Тихо в турецькому місті. Вечер пізний, місяць ясний. Хто відпочиває, а хто роскошує. Невільничка козачка не спочивала, ані роскошувала — стойть вона край віконечка та дивить ся, очий не зводячи, все туди в той бік, звідки султан бородатий стережеть ся козаків-молодців. Ні з ким розмовляти невільничці молодій і не промовлять нічого усточка рожеві, тай без мови вичитують ся на дівочому лиці ченьку всі дівочі мислоньки й думоньки, вся туга й смуток і сподіванка й непевна надія і любий жаль... Козаче! Козаче! Коли-ж до тебе дівчина пригорнеть ся? Де ти? Дівчина в неволі дожидає та сумує, а невірний пан з дівочої туги глузує! Ой, козаче! Де-ж ти забарив ся? Чи тебе Господь допровадив на Україну? Де ти, козаче? Де забарив ся? Де пробуваєш?

Чи дівчину памятаєш?

В котрий то вже раз бідна невільничка питала ся і побивала ся і жадала собі орловій крила — полинути; може часом також тиху домовинку — спочивати.

Тихо-тихо в турецькому місті. Вечер пізний, місяць ясний; рожеві квіти пахнуть; свіжі водотечі журчать. Бідне серце дівоче все таксамо прохає і терпить, думки таксамо роють ся й понимають...

Чого се разом обудили ся Турки-розкошолюби? Чого се біжать перелякавши? Козаки! Козаки набігли! Палять мушкети, курить дим, горять дахи, руйнують хати, стогнуть люди, — розкішноїтиші як не було; не чути дзюрчання водного; пропали рожеві паходці; місяць ясним світлом освіщає запалене в димі та в поломіни місто турецьке...

А як сонечко почало грати та наблизувати на небі понад морем губоким, по морю плили чайки козацькі, повертуючи до дому. Підбиті чи підстрілені козаки лежали чи сиділи; а ті козаченьки, що всякого лиха вхібнули, порались коло чайок своїх чи коло порубаного оружя. Молодий отаман сидів, задумавшись, та дививсь в воду, богато, мабуть, мав він собі мислоньок попередумувати! А дівчина з русою косою дивилась на него любими очима карими та, мабуть, одну собі мислоньку мала, одну й думку думала...

Отсе вже й конець... Отаман Остап щасливо повернувсь на сей раз з козаками і з дівчиною на Україну... Отсе вже й конець... Чи-ж

маємо ще згадувати про тих козаків та Турків,
що полягли рубаючись? Чи маємо думати, як
там плакала туркиня яка чи козачка? Чи має-
мо, може, припустити, що інший згублений,
якби віку свого дожив,, то богато де став би
в пригоді, дечого може-б навчив богато, де
чому може-б порадив велико?... Що був він
злий чи добрий, хоробрий чи лихий, живий
жив собі, а теперка згублений? Вже всі ті що
полягли, вони не встануть — нехай же над
ними земля буде пером!

ЧИТАЙТЕ

ЧИТАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді.

Український Голос коштує на рік 2 доляри разом з книжочками вартості 1 доляра, які кождий передплатник дістане даром.

Український Голос подає найбільше вістій з російської і австрійської України, доповідь з життя Українців в Канаді і ріжних вістій з Канади.

В Українському Голосі знайдете много наукових статей, оповідань, смішного і ріжної всячини.

Запреноумерувавши собі Український Голос, будете мали в нім найліпшого приятеля, з яким ніколи не розстанетесь.

Предплачуйте отже Український Голос і заохочуйте других до передплати сеї часописі. Нехай не буде ані одної української хати в Канаді, в котрій не знаходив би ся Український Голос!

Передплату посилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626, - WINNIPEG, MAN.

Льокаль редакції і адміністрації містить ся на
212-214 DUFFERIN AVE., WINNIPEG.